

Gerner Viktória

AZ EGYENLŐTLEN FEJLŐDÉS ZSÁKUTCÁI

BEVEZETŐ ALBERT O. HIRSCHMAN

„THE CHANGING TOLERANCE FOR INCOME
INEQUALITY IN THE COURSE OF ECONOMIC
DEVELOPMENT” CÍMŰ CIKKÉNEK FORDÍTÁSÁHOZ

Albert O. Hirschman 1973-ban írta meg „The Changing Tolerance for Income Inequality in the Course of Economic Development” című cikkét, amely az egyenlőtlen gazdasági fejlődés politikai és társadalmi feltételeire hívja fel a figyelmet. Hirschman – és a fejlődésgazdaságtan – ezen elméleti irányváltását a hetvenes évek elejének fejlődési katasztrófái (development disasters) inspirálták, melyre a szerző két példát említ.¹ Hirschman ezen konfliktusok fényében változtatta meg a fejlesztési politikáról alkotott véleményét:

Nem vettem észre, hogy az egyenlőtlen növekedésről alkotott elméletemnek ilyen ellentétes következményei vannak. Ha észrevettem volna, megvizsgálom ezeknek a folyamatoknak a politikai feltételeit és következményeit. ... Így más úttörő kollégáimmal együtt meg vagyunk győződve arról, hogy nem fordítottunk elegendő figyelmet az általunk javasolt közgazdasági elméletek lehetséges politikai következményeire (Hirschman 1984: 108).

Hirschman fejlesztéspolitikai tevékenységét 1946-ban az FED alkalmazottjaként a Marshall-terv előkészítésében való közreműködésével kezdte, majd 1952-ben Kolumbiában folytatta a Nemzeti Tervezési Tanács mellett. A Világbank rezidens közgazdászaként és munkáltatója elvárásai szerint Hirschman feladata a külföldi segélyezésre alkalmas szektorok kiválasztása volt, illetve egy olyan fejlesztési terv kidolgozása, amely a beruházás serkentését, a hazai megtakarítások ösztönzését és a gazdasági növekedést tartotta szem előtt. Hirschman a készen kapott receptek és tervek helyett egy gyakorlat- és problémaorientált fejlesztési politikát támogatott: a már kialakult gazdasági folyamatok megerősítését, valamint a helyi szereplők ösztönzését arra, hogy kidolgozzák saját megoldásaikat (Hirschman 1984).

Kolumbiai tapasztalatai alapján közgazdászként is azt tekintette feladatának, hogy feltárja a bevált gyakorlatok mögött meghúzódó rejtett racionalitásokat (hidden rationalities – ezek ugyanis látszólag „perverz” vagy tökéletlen folyamatok voltak, melyek mindazonáltal hozzá tudtak járulni hatékony beruházási eredmények eléréséhez). Hirschman ebben az időszakban dolgozta ki a hátramutató kapcsolatok (backward linkages) és az egyenlőtlen fejlődés elméletét (unbalanced growth theory – Hirschman 1958). Mindkettő

1 A brit gyarmati uralom alól felszabadult Nigériában a függetlenségi küzdelmek során kiéleződtek az ország három régiója közti feszültségek. Amellett, hogy Igbo, Hausa-Fulani és Yoruba kulturálisan és vallásilag is különböztek egymástól, gazdasági fejlettségük is eltérő volt. A déli államok szorosabb világkereskedelmi és gazdasági kapcsolatokat építettek ki, illetve ezekben az években fedeztek fel olajlelő helyeket is a területükön. Mivel a déli tartományok féltek, hogy a többségben lévő észak uralma alá akarja hajtani a térséget, 1967-ben önálló állam alapítását kezdeményezték. Ennek sikeressége után tört ki a három évig tartó nigériai polgárháború.

Az 1971-es bangladesi függetlenségi harc részben szintén gazdasági feszültségek miatt robbant ki. A független Pakisztán 1947 után gazdasági fejlődésnek indult, ami azonban az ország keleti részét kevésbé érintette. Természetesen a gazdasági elnyomás mellett egyéb politikai és kulturális feszültségek is kialakultak az ország két régiója között, amelyek polgárháborúhoz, és végül Banglades függetlenségéhez vezettek.

Rosenstein-Rodan (1943) és Nurske (1953) kiegyensúlyozott iparosítási javaslataival áll szemben, azzal a koncepcióval, mely szerint több iparágat kell egyszerre egy nagy lökéssel (big push) fejleszteni. A hirschmani egyenlőtlen fejlődési modell alapján az iparágak egymás után indulnak fejlődésnek, így a fejlesztési politika feladata a kezdeti nagymértékű és széles körű segélyezés helyett a leghosszabb kapcsolatlánc elején álló iparág kiválasztása, illetve az ilyen kapcsolatok kiépülésének segítése.

A *Fordulat* jelen számában most először magyarul megjelenő *Changing Tolerance*-ban Hirschman felülbírálja és kiegészíti a kiegyensúlyozatlan fejlődés elméletét. A hetvenes évek tapasztalatai alapján belátja, hogy ez az elképzelés sok esetben ellentéteket szülhet a szektorok és a társadalmi csoportok között is. Felismeri, hogy egyes szektorok fejlődése gyakran egy másik visszaesésével vagy stagnálásával jár, habár fenntartja, hogy hosszú távon egy ilyen antagonisztikus folyamat is eredményezhet haladást. A kérdés csupán az, hogy milyen politikai feltételek mellett teljesülhet a pozitív hosszú távú hatás. Hirschman e cikke szerint ezt a társadalmi egyenlőtlenségek iránti tolerancia mértéke határozza meg. Híres alagút-metaforáját is a türelem kialakítását elősegítő mechanizmusok leírására vezeti be. Eszerint a gazdasági átalakulás periódusában a lakosság a későbbi jobb élet reményében viseli el a nehézségeket. Ahogy azonban az alagúthatás (tunnel effect) elhalványul, a polgárok úgy érzik, hogy a sok lemondás semmi eredményt nem hozott, és elkezdik a társadalmi és politikai berendezkedés alternatíváit kutatni.

Hirschman egy régóta tartó közgazdaságtani vitába kapcsolódott be, és emelte be politikaiszféra-dimenzióját, amikor a *Changing Tolerance*-ban a türelmet helyezte fókuszba a növekedés és az egyenlőtlenség viszonyának vizsgálatában. A klasszikus közgazdaságtan általánosan elfogadott premisszáját, mely szerint az egyenlőtlenség a gazdagok magasabb megtakarítási rátája miatt serkenti a gazdasági növekedést, Keynes az *Általános elméletben* (1936) kérdőjelezte meg először. Kuznets (1955) empirikus kutatása, mely fordított U görbe néven vált ismertté, azt az összefüggést támasztotta alá, hogy a fejlődés korai szakaszában növekednek a jövedelemegyenlőtlenségek, míg bizonyos szintet elérve ezek a különbségek csökkennek. A hetvenes években Okun (1975) a fejlett országok gazdaságpolitikájának viszonylatában elemezte ismét a hatékonyság és az egyenlőség közti átváltási viszonyt.

A *Changing Tolerance* az előbbiekhöz képest egy interdiszciplináris megközelítést alkalmaz, mely szerint az egyenlőtlenségekből származó politikai instabilitás hátráltatja a gazdasági növekedést. A hetvenes évekre a közgazdaságtanban is kezdett kialakulni a modelleknek egy olyan eszköztára, amely alkalmas lett az ehhez hasonló gondolatok

adaptációjára. Részben ebbe az irányba tesz lépéseket az eredeti cikk függelékében található (a magyar változatban elhagyott) formalizált modell, mely a cikk írói szerint „hasznos első lépésnek tűnik”. A kilencvenes években az „új politikai gazdaságtan”, avagy a politikai közgazdaságtan képviselői kezdték el a hirschmani gondolatok matematizálását és ökonometriai tesztelését. Alesina és Perotti (1996) új intézményi modelljében a gazdasági növekedés legfontosabb befolyásoló változója a beruházás, amely a gazdasági stabilitástól függ. Ez utóbbi azonban a politikai viszonyok beemelésének köszönhetően a társadalmi egyenlőtlenségek függvénye. Hasonló modellt alakított ki Persson és Tabellini (1994), ahol a medián szavazó saját gazdasági helyzetétől függően szavazhat az újraelosztás mértékéről. Így egy egyenlőtlen rendszerben a szavazók olyan nagy arányú újraelosztást pártolnak, amely hátráltatja a növekedést.

Kelet-Közép-Európa rendszerváltó országai esetére Claus Offe (1992) adaptálta először Hirschman *Changing Tolerance*-ban kifejtett gondolatait. Ezekre az országokra az egyidejűség dilemmája (dilemma of simultaneity) jellemző, ahol a piacgazdaságot és az állampolgári jogokat egyszerre kell kiépíteni. Így türelemre és az egyenlőtlenségek toleranciájára van szükség ahhoz, hogy a rendszerváltás vesztesei ne használják fel újonnan szerzett politikai jogukat arra, hogy a szabad piacot a kialakuló egyenlőtlenségek miatt eltöröljék. Offe négy lehetséges forgatókönyvet vázol fel a válság elkerülésére, az alagúthatást kialakító intézményrendszerrel függően. Elsőként említi a jól teljesítő gazdaságot, avagy a gazdasági csodát, amely kiküszöböli az egyenlőtlenségeket; másodikként a külső, nemzetközi intézményi környezet nyomását, amely fenntartja az alagúteffektust; harmadszor egy olyan belső újraelosztási rendszert, amely fenntartja a tolerancia szükséges szintjét; végül a „polgári társadalom kollektív cselekvőinek” létrejöttét, amely a lemaradók érdekeinek képviseletén keresztül küszöböli ki az elégedetlenségeket.

Magyarország elmúlt fél évtizedének vizsgálatára Greskovits Béla (2008) alkalmazta Hirschman *Changing Tolerance* című cikkének gondolatait, melynek kapcsán elsősorban a gazdasági nehézségek és a politikai egyensúlyvesztés összefüggéseivel foglalkozott. Megállapításai szerint Magyarországon más szerzők elméleteivel szemben nem elsősorban a rendszerváltás következtében marginalizálódott csoportok veszítették el az egyenlőtlenségekkel kapcsolatos türelmüket az EU-csatlakozás óta, hanem a középosztály. Annak ellenére, hogy ezt a réteget kevésbé érintik hátrányosan a társadalmi egyenlőtlenségek, hajlamosabbak a politikai radikalizmusra. Ezt Hirschman elmélete alapján azzal magyarázza, hogy a vagyoni státuszon kívüli előrehaladásban olyan korlátokat érzékelnek, amelyek leküzdése reménytelennek tűnik.

Albert O. Hirschman sokáig lázadónak vallotta magát az ötvenes évek fejlődéelméleteit és a Világbank programjait kidolgozó főáramú közgazdászokkal szemben (Hirschman 1984). Módszertani különállása miatt sokan szakadárként tekintettek rá; Paul Krugman (1994) véleménye szerint „néhány csodálatos írás, néhány inspiráló meglátás és egy intellektuális zsákutca” köszönhető neki.

Ennek a sommás értékelésnek azonban ellentmond, hogy húsz évvel a *Changing Tolerance* megírása után a politikai közgazdaságtan kibontakozásával mindinkább bekerülnek a főáramba a cikkben alkalmazotthoz hasonló interdiszciplináris megközelítések. Másrészt a közgazdaságtan eszköztárából is előkerültek azok a modellek, amelyek rációznak arra, hogy Hirschman elmélete zsákutca lett volna. A hirschmani „toleranciaelmélet” kelet-közép-európai régióra való alkalmazása pedig olyan új megközelítéseket hoz be gazdaságpolitikai elemzésekbe, melyek jól ötvözik a közgazdasági és a politikai elemző nézőpontjait.

HIVATKOZOTT IRODALOM:

- Alesina, Alberto–Perotti, Roberto (1996): Income Distribution, Political Instability and Investment. *European Economic Review* (40): 1203–1228.
- Greskovits Béla (2008): Gazdasági nehézségek és politikai egyensúlyvesztés Kelet-Közép-Európában. *Politikatudományi Szemle* (1): 81–94.
- Hirschman, Albert O. (1958): *Strategy of Economic Development*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Hirschman, Albert O. (1984): A Dissenter's Confession: „The Strategy of Economic Development” Revisited. In: *Pioneers in Development*. (Szerk. Meier, Gerald–Seers, Dudley.) New York: Oxford University Press, Published for the World Bank.
- Keynes, John Maynard (1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan. [Magyarul: A foglalkoztatottság, a kamat és a pénz általános elmélete. Ford.: Erdős Péter. Budapest: KJK. 1965.]
- Krugman, Paul (1994): *The fall and the rise of development economics*. Interneten: The Official Paul Krugman Web Page <http://web.mit.edu/krugman/www/> (2008. 08. 28.)
- Kuznets, Simon (1955): Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review* (45)1: 1–28.
- Nurkse, R. (1953): *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*. Oxford: Basil Blackwell.
- Offe, Claus (1992): Demokratikusan tervezett kapitalizmus? *Szociológiai Szemle* (92)1: 5–21.
- Okun, Arthur (1975): *Equality and Efficiency: The Big Trade-off*. Washington DC: The Brookings Institution.
- Persson, Torsten–Tabellini, Guido (1994): Is Inequality Harmful for Growth? *American Economic Review* (84): 600–621.
- Rosenstein-Rodan, P. (1943): Problems of Industrialization of Eastern and Southeastern Europe. *Economic Journal* (53): 202–211.